

УДК 321/01

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.23>

ВЛАДА ЯК РЕСУРС СПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Вонсович Сергій,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0000-0001-9657-0902

Доведено, що сучасні виклики окреслюють особливі вимоги до державної влади як інституту, здатного управляти суспільством. Розкрито, що першорядного значення набувають політичні властивості та якості державної влади, що відображають її функціональну спроможність і реальну здатність урегулювання конфліктів. Вони залежать від міжнародних відносин, політичної системи національної держави, характеру правлячого режиму, системи державного управління та прийняття рішень. Оцінка цих параметрів дає змогу зрозуміти можливості і перспективи тієї чи іншої держави в довгостроковій і середньостроковій перспективах. Доведено, що державна влада, як і влада взагалі, зумовлена певним набором ресурсів, які дають змогу її суб'єктам реалізувати свою волю, забезпечувати підпорядкування та досягнення певного суспільного блага. За цих умов саме оцінка ефективності державної влади дає змогу пізнавати ступінь реального задоволення від цілепокладання, організації та регулювання суспільних запитів, а в подальшому на підставі отриманих даних розробляти заходи та пропозиції щодо підвищення рівня ефективності владарювання.

Розглянуто різні підходи до розуміння і вивчення державної спроможності, що склалися в політичній науці, основні аспекти державної спроможності країн світу, пов'язані із зовнішнім і внутрішнім контекстами існування та функціонування відповідних держав. Охарактеризовано сутність феномену державної спроможності/неспроможності та визначено політичні параметри спроможності держави і політичні ризики функціонування державної влади в умовах проблемної державності. Акцентовано увагу на тому, що політична ефективність державної влади в сучасних умовах є визначальним чинником забезпечення державної спроможності. Далеко не всі держави однаково здатні гарантувати своїм громадянам забезпечення зовнішньої безпеки, внутрішнього порядку, легітимності, управління та розвитку. Окреслено нові виклики, які впливають на владні ресурси спроможності держави в умовах формування нового світового порядку. Артикульовано потенційні можливості їх реалізації в Україні, які виникли під час глобальної війни.

Ключові слова: влада, спроможність держави, державна влада, стратегії влади, політична теорія.

Vonsovych Sergiy. Power as a resource of state capacity: a political discourse

It has been proven that modern challenges outline special requirements for state power as an institution capable to manage a society. It is revealed that the political properties and qualities of state power, which reflect its functional capacity and real conflict resolution capabilities, are of primary importance. They depend on international relations, the political system of a national state, the nature of the ruling regime, the system of public administration and decision making. The assessment of these parameters makes it possible to understand the possibilities and prospects of this or that state in the long – and non-long-term perspective. It has been proven that the state power, like power in general, is conditioned by a certain set of resources that allow its parties to realize their will, ensure submission and achieve a certain public good. Under these conditions the assessment of the effectiveness of state power allows us to know the degree of real satisfaction with goal-setting, organization and regulation of public requests, and subsequently, on the basis of the received data, to develop measures and proposals for increasing the level of government efficiency. The article looks at various approaches to the understanding and study of state capacity developed in political science, the main aspects of state capacity of the countries of the world related to the external and internal context of the existence and functioning of the respective states. The author characterizes the essence of the phenomenon of state capacity / inability, and determines the political parameters of state capacity and political risks of the state power functioning in the conditions of problematic statehood. The attention is focused on the fact that the political effectiveness of state power in modern conditions is a crucial factor in ensuring state capacity. Not all states are equally capable to guarantee the external security, internal order, legitimacy, governance and development to their citizens. New challenges affecting the power resources of a state in the conditions of the formation of a new world order have been outlined. The potential opportunities for their implementation in Ukraine, arising during the global war have been pointed out.

Key words: power, state capacity, state power, power strategies, political theory.

Вступ. У сучасних умовах, коли виклики глобалізації висувують особливі вимоги до держави як інституту, здатного управляти суспільством, першорядного значення набувають політичні властивості та якості держави, що відображають її функціональну спроможність і реальні здібності врегулювання

конфліктів, забезпечення суспільної стабільності та підтримання стійкого економічного і гуманітарного розвитку. Проте світова пандемія COVID-19 поглибила сумніви, чи можуть сучасні держави та їхні інститути розрізнити артикульовані інтереси громадськості та нести відповідальність [1]. Повномасштабне вторгнення росії в Україну у лютому 2022 р. оцінюється як «великий історичний поворотний момент» до нового мультипорядкового світу, де держави ліберальної демократії продовжуватимуть існувати, але вже без претензій на універсальність [2]. Окрім того, посилення економічної та військової сили Китаю, загострення конфліктів в Африці, конфлікт Ізраїль/Палестина та триваючий світовий економічний спад посилили скептичні голоси у дебатах щодо того, чи буде у новому світопорядку місце спроможним державам, які здебільшого асоціюються з демократичними інститутами і практиками. Пошук відповідей на ці питання вимагає, передусім, концептуалізації поняття «спроможна держава» та більш ґрунтовного дослідження влади як ресурсу спроможності держави.

У царині політології проблема державної спроможності стала предметом серйозного і багатопланового дослідження. Ці дослідження значною мірою пов'язані з вивченням кризи державного суверенітету, моделі держави-нації і процесів трансформації державності, що достатньо ґрунтовно розкривається у працях І. Валлерстайна, Е. Хеллейнера, Г. Арріджі, У. Бека, Е. Гідденса, М. Кастельса, М. ван Кревельда тощо.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні теоретико-методологічних напрямів сутності влади як державного ресурсу та визначенні феномену спроможності держави. Для реалізації цієї мети окреслено такі завдання: систематизувати владно-державні стратегії, які характеризують методологічні аспекти дослідження; розкрити сутність поняття державної спроможності та простежити її виміри; з'ясувати і виокремити параметри, що характеризують спроможність держави.

Виклад основного матеріалу. Державна влада, як і влада взагалі, зумовлена певним набором ресурсів, які дають змогу їй суб'єктам реалізувати свою волю, забезпечувати підпорядкування та досягнення певного суспільного блага. За цих умов саме оцінка ефективності державної влади дає змогу пізнавати ступінь реального задоволення від цілепокладання, організації та регулювання суспільних запитів, а в подальшому на підставі отриманих даних розробляти заходи та пропозиції щодо підвищення рівня ефективності владарювання. Здатність створити й підтримувати дію механізму аудиту ефективності державної влади є важливим чинником стійкого збереження її компетентності, легітимності та спроможності.

На порядку денному розвитку досліджень у цій сфері постає питання оцінки політичної спроможності державної влади вже не просто з погляду потреб її оптимізації, а з погляду забезпечення державної спроможності в усіх її проявах (безпеки, конкурентоспроможності тощо) та з метою пошуку шляхів і засобів подолання дестабілізаційних, кризових тенденцій, із якими стикаються сучасні держави. Держава є продуктом інтересу до порядку, який змушував політичних акторів під час громадянських воєн до утворення інстанції, покликаної покінчити з війною і роззброїти воюючі сторони. Так виникла ідея порядку «зі страху перед насильством і протилежного мотиву безпеки. Насильство саме по собі є досвід, стимулюючий порядок» [3, р. 61].

Поняття «здатність держави» (state capacity) у багатьох його контекстах сьогодні використовується досить широко. Часто виділяються окремі складники цієї здатності: «управлінські здатності», «урядові здатності», «адміністративні здатності», «здатності артикульовати політику» (policy-making capacities), «політичні здатності», «інституційні здатності». Як влучно зауважує Сеппо Тихонен, «здатність держави стала центральною дискусійною темою в політичній науці та в суперечках про розвиток, оскільки дослідники виявили, що нездатність держав є однією з головних перешкод для досягнення економічних і соціальних цілей, які висунуті лідерами країн» [4, р. 101]. Здатність держави тісно пов'язана з її дієвістю, включаючи її різні смислові значення: якісність, продуктивність, ефективність. Результативність державної діяльності визначається її здатностями, останні є платформою для неї [5, р. 392]. Сукупність здатностей визначають державну спроможність. Така констатація відповідає традиційному розумінню держави, що сформувалося як у політичній науці, так і у державознавстві. Зокрема, Дж. П. Неттл розуміє під спроможністю держави її здатність здійснювати свої владні функції [6].

В останні роки все більше прихильників знаходить концепція, яка розглядає державність як понятійну категорію, що включає дві характеристики: «статусність», тобто «приналежність до спільноти держав-станів (statehood)», і «спроможність», тобто «відповідність своєї власної природи держави-стану (stateness)». Відзначаючи цю тенденцію, звернемо увагу на те, що спроможність характеризує внутрішній розвиток соціуму, результатом якого може стати держава, а статусність дає змогу визначити місце цієї держави залежно від масштабності та міжнародних функцій у світовій системі. Державна

спроможність поряд із державною статусністю і політичним структуруванням є одним із важливих аналітичних інструментів, що характеризують параметри розвитку територіальних політій як систем із відповідними інститутами, функціями і ролями. Серед основних вимірів державної спроможності – розмір та обсяг циркуляції суспільних благ, основи інфраструктурної здатності держави, якість державного управління.

Зазначимо, що протягом XVII–XIX ст. держава постійно відступала під натиском приватного капіталу, який намагався обмежити її функціями «нічного сторожа». Лібералізм із його гаслом Свободи, Рівності і Братерства став знаряддям наступу на компетенцію держави. Важливу роль в антидержавній ідеологічній кампанії відіграли секуляризм і атеїзм, які вимагали відокремлення церкви від держави. Десакралізація державної влади зумовила історичний крах монархій. XX ст. зруйнувало останню владну монополію держави – монополію на легітимне насильство. Виснажені світовими війнами, держави зважилися на кардинальне урізання власного суверенітету і прийняли ідею наддержавних інститутів, які претендують на роль третейських суддів не тільки в міжнародних, а й частково у внутрішніх справах національних держав. Поступово почали переходити у площину практичних дій кроки, спрямовані на формування зобов'язувального щодо національних держав «права міжнародної відповідальності» та створення глобальних інфраструктурних обмежень державного суверенітету, що фактично вмонтовують його у деяку глобальну мегадержавну систему. Усе це часто обґрунтовується недостатньою ефективністю влади на рівні національної держави.

Під владою за традицією розуміється здатність суб'єкта забезпечити підпорядкування об'єкта згідно зі своїми намірами. У такому розумінні вона означає не просто здатність впливати на щось, а її результат обмежений підпорядкуванням об'єкта волі суб'єкта. Відповідно до гобсівської традиції, поняття «влада» виражає потенціал суб'єкта влади досягти гарантованого підпорядкування об'єкта і контролювати об'єкт. Із позицій такого підходу влада здійснюється (і існує) лише тоді, коли суб'єкт влади робить успішну системну спробу змусити об'єкт виконувати щось, чого останній не став би виконувати за інших обставин. Утім, поряд із цією традицією існує й інша, започаткована Платоном і Аристотелем. За цього влада розглядається як колективний ресурс, як здатність досягти якогось суспільного блага. У ній акцентується увага на легітимний характер влади, її приналежність не окремим індивідам або групам, а колективам людей або суспільству загалом (Т. Парсонс, Х. Арендт). Зокрема, Т. Парсонс доводить, що влада в політиці відіграє роль, яку можна порівняти з роллю грошей в економіці. Як і гроші, що є посередником в економічних операціях, влада виступає засобом упорядкування політичних процесів. Влада, на думку Т. Парсонса, є «генералізованою здатністю забезпечити виконання елементами системи своїх обов'язків, яка легітимізується тим, що спрямована на досягнення колективних цілей і передбачає у разі непокори застосування негативних санкцій» [7, р. 103]. Влада є витвором, «продуктом» суспільної системи аналогічно багатству, створюваному економічною системою; вона забезпечує досягнення колективних цілей через згоду членів суспільства легітимізувати лідерські позиції і дати мандат на ухвалення рішень та формування політики від імені суспільства тим, хто перебуває на цих позиціях. Як бачимо, у концепції Т. Парсонса зі змісту влади виключено такі її компоненти, як примус, маніпуляція, персональний авторитет, «груба сила» тощо. Змістом влади виступають генералізовані, легітимізовані, інституціоналізовані, символічні форми досягнення підпорядкування, цілком залежні від довіри людей власне до системи влади.

Г. Арендт вивчала владу як колективний ресурс, як узгоджену дію щодо здійснення колективних цілей і вирізняє її від насильства. Люди спільно «створюють» владу за допомогою комунікативної діяльності та взаємодії. Владні відносини – це відносини між рівними, комунікуючими суб'єктами. Влада постає, коли «рівні збираються разом», вона «відповідає людській здатності не просто діяти, а діяти спільно». Оскільки влада належить групі людей, то її існування залежить від існування самої групи. Коли говорять, що хтось знаходиться при владі, насправді мається на увазі, що така людина наділена колективом владою діяти від його імені [8, р. 64]. Влада передбачає володіння різноманітними ресурсами, які можуть забезпечити підпорядкування об'єкта або досягнення суспільного блага. Спираючись на реалістську методологію, Т. Бентон спробував уточнити сутність влади: «А має владу досягти своєї мети означає: А має такі можливості і ресурси, використання яких дасть йому змогу досягти своєї мети» [9, р. 298]. Однак, як справедливо зазначали П. Бекрек і М. Беретц, влада А над Б існує не тільки тоді, коли А може змусити Б робити те, що той робити не хоче, але також у ситуаціях, коли А може змусити Б не робити те, що він (Б) хоче. Влада тому може здійснюватися як в умовах відкритого конфлікту під час прийняття рішень, так і «шляхом обмеження сфери прийняття рішень відносно «безпечними» проблемами» [10, р. 6]. Своєю чергою, Д. Болдуїн запропонував не обмежувати

владу виключно негативними санкціями, а підпорядкування на основі позитивних санкцій розглядати також як форму влади.

Державна влада включає набір ресурсів, які дають змогу їй суб'єктам реалізовувати свою волю й забезпечувати підпорядкування. До них відносяться інституційні, фінансові, медійні, регулятивні, правоохоронні, законодавчі, символічні та інші ресурси. «Основними елементами будь-якого пояснення влади, – відзначає Р. Мартін, – є цілі актора і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення» [11, р. 50].

Не всі наявні в розпорядженні суб'єкта засоби впливу на об'єкт є ресурсами влади, а лише ті, які можуть забезпечити підпорядкування об'єкта або досягнення певного суспільного блага. Деякі з різноманітних ресурсів влади є обов'язковими для будь-яких владних відносин, без них суб'єкт не може реалізувати свій потенціал влади (загальну сукупність усіх ресурсів) і трансформувати його у владні відносини. П. Секорд і С. Бекмен розглядають чотири можливі «стратегії влади»: (1) безпосередня пропозиція або відмова від пропозиції своїх ресурсів об'єкту; (2) звернення до різних норм, покликані обмежити чи контролювати поведінку об'єкта; (3) використання обіцянок і погроз із метою зміни сприйняття об'єктом своїх дій; (4) управління боргами. Остання являє собою нерівний обмін, у якому один суб'єкт не володіє ресурсами для компенсації отриманих ним благ чи послуг і змушений відшкодувати витрати іншого суб'єкта, підпорядковуючись йому [12]. Державна влада є концентрованим вираженням волі та сили, потуги держави, утіленою у державних органах і установах. Вона забезпечує стабільність і порядок у суспільстві, захищає її громадян від внутрішніх та зовнішніх посягань шляхом використання різних методів, зокрема державного примусу і військової сили. Державна влада здійснює керуючий вплив на суспільну життєдіяльність людей, створюючи активні взаємозв'язки між державою і суспільством, які фактично є результатом реалізації цілей, поставлених перед державною владою.

Отже, державність є результатом історичної, економічної, політичної та зовнішньополітичної діяльності конкретного соціуму зі створення відносно жорсткої політичної рамки, що забезпечує територіальну, інституційну та функціональну єдність, тобто власної держави-стану, національної політичної системи. Саме комплекс історичних, культурних, політичних, економічних та геополітичних причин визначає як сам процес формування державності, так і його результати: чи виникне держава-стан, здатна не тільки отримати певний статус у системі міжнародних відносин, а й відігравати певну роль у світовій системі. Своєю чергою, спроможність, яка є наріжним каменем державності, не можна ні запозичувати, ні імпортувати, ні проголосити. Можна припустити, що спроможність – це сутність державності, держави, її внутрішня природа, яка є результатом складного історичного процесу. Тим не менше глобалізація породила безліч держав, які мають інституційні основи спроможності, але не володіють нею повною мірою.

Американський науковець Роберт Ротберг вирішує проблему визначення спроможності держави на основі виділення особливого виду ресурсів – політичних благ, під якими розуміється результат здатності влади задовольняти очікування суспільства та забезпечувати інфраструктуру для участі громадян в їх виробництві. До них належать безпека, законність, політична свобода, можливості економіки, освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та умови для розвитку громадянської активності. За рівнем володіння політичними благами він виокремлює такі держави: сильні (демонструють їх стійке виробництво), слабкі (виробляють їх нестійко і в обмеженому масштабі), гинучі (*failing*) і такі, що розпалися (*collapsed*) [13]. Такий підхід дає змогу виокремити групу спроможних (здатних виробляти політичні блага) політій, які мають державний статус, беруть участь у світовій політиці не як об'єкт порятунку або джерело кримінальних загроз, не будучи за цього світовими та регіональними лідерами. Ч. Тіллі під спроможністю розуміє «ступінь, у якій інструменти правління диференційовані, централізовані, автономні й формально скоординовані один з одним» [14, р. 32]. Іншими словами, спроможність демонструє здатність, потенцію соціуму організувати політичну рамку свого буття, тобто створити державу. Спроможність *versus* здатність можна слідом за С. Бартоліні деталізувати за допомогою аналізу: організаційних можливостей для мобілізації ресурсів; зовнішньої консолідації території; здатності підтримувати внутрішній порядок і регулюючого втручання держави в економічну та соціальну сфери [15, р. 70]. Однак не можна забувати, що спроможність як визначальний чинник політичного порядку залежить від історичного розвитку нації та національної ідеї.

Таким чином, даючи визначення поняттю «спроможна держава», цілком доречно враховувати два взаємозалежних між собою питання – легітимність влади в очах населення та суб'єкти укріплення держави. Легітимізація влади забезпечується загальними інститутами та відносинами, які одночасно сприяють послабленню та навіть руйнуванню держави, а послаблення владних інститутів призводить до делегітимації влади та подальшої деградації країни.

Висновки. Політична спроможність держави на міжнародній арені до глобальної турбулентності у світі в 2022–2023 рр. оцінювалася за допомогою показників, які свідчать про її здатність: займати головні позиції у найважливіших сферах глобального домінування, таких як військова, економічна, технологічна і культурна; впливати на хід подій у регіоні або на глобальні процеси, бути самостійним політичним актором; бути лідером або активним учасником таких міжнародних глобальних і регіональних структур; послідовно здійснювати курс на інтеграцію в міжнародні структури з метою наближення своїх політичних, правових, економічних і культурних систем до загальноцивілізаційних стандартів світового розвитку; максимально використовувати свій геополітичний статус і стратегічне значення державної території для геополітичних гравців із погляду їхньої боротьби за глобальне домінування, для реалізації національних інтересів; забезпечити привабливий імідж країни, що втілюється в образі політично стабільної держави, яка послідовно здійснює курс на модернізацію політичних інститутів та дотримується міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. До політичних параметрів державної спроможності слід віднести також ті умови, за яких політична система держави зможе забезпечити організаційні можливості для мобілізації ресурсів, зовнішню консолідацію території та формування загальнонаціональної ідентичності, монополію на застосування сили, здатність підтримувати верховенство і легітимність влади єдиного політичного центру, гарантувати внутрішній порядок, громадянські права і свободи, здійснювати регулююче втручання держави в економічну та соціальну сфери та підтримувати вкорінення інновацій, необхідних для стійкого суспільного розвитку.

Література:

1. Farrell H., Han H. Public Governance and Global Politics after COVID-19. In: Gavin F. J., Brands H. (Eds.), *COVID-19 and World Order: The Future of Conflict, Competition, and Cooperation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2020. P. 238–258.
2. Flockhart T., Korosteleva A. War in Ukraine: Putin and the multi-order world, *Contemporary Security Policy*, 2022, 43:3. P. 466–481.
3. Popitz H. Phänomene der Macht. Autorität – Herrschaft – Gewalt – Technik 2., stark erweiterte Auflage; 2004. 279 s.
4. Tiihonen S. From Governing to Governance. A process of change. Tampere: Tampere University Press, 2004. 323 p.
5. Ingraham P. Performance: Promises to Keep and Miles to Go. *Public Administration Review*. 2005. Vol. 6. № 4. P. 390–395.
6. Nettl J.P. The state as a conceptual variable. *World politics*. Princeton, 1968. Vol. 20. № 4. P. 559–592.
7. Parsons T. Power and the Social System. Power / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 96–143.
8. Arendt H. Communicative Power. Power / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 59–74.
9. Benton T. «Objective» Interests and the Sociology of Power. *Power: Critical Concepts* / ed. by John Scott. Vol. 2. L.: Routledge, 1994. P. 283–307.
10. Bachrach, P. Power and Poverty: Theory and Practice. N.Y., London, Toronto: Oxford Univ. Press, 1970. 220 p.
11. Martin, R. The Sociology of Power. London: Routledge and Kegan Paul, 1977. 254 p.
12. Secord, P.E. Social psychology. N.Y.: McGraw-Hill, 1964. 659 p.
13. Rotberg R.I. The Challenge of Weak, Failing and Collapsed States. *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World* / Crocker Ch.A., Hampson F.O., Aall P.R. Eds. Wash.:USIP Press, 2007. P. 83–95.
14. The Formation of National States in Western Europe. / Ed. by Ch. Tilly. Ed. by Charles Tilly. Contr. Gabriel Ardant (and Others). Princeton: Princeton Univ. Press, 1975. 711 p.
15. Bartolini S. *Restructuring Europe. Centre Formation, System Building, and Political Structuring between the Nation State and the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 415 p.